

Od veduty k fotografii. Inscenování města v jeho historii

34. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a Katedrou historie Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
6. a 7. října 2015, Clam-Gallasův palác, Husova 20, Praha 1

Von der Vedute zur Fotografie.

Die Inszenierung der Stadt im Laufe der Geschichte

34. internationale Tagung des Archivs der Hauptstadt Prag, des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, der Fakultät für Humanistische Studien der Karls-Universität Prag und des Lehrstuhls für Geschichte Universität J. E. Purkyně
Ústí nad Labem

Am 6. und 7. Oktober 2015, Clam-Gallas Palais, Husova 20, Praha 1

ELISABETH ANGERMAIR, Stadtarchiv München

Die Inszenierung der Stadt München in der frühen fotografischen Sammlung im Stadtarchiv München

Im Stadtarchiv München wurde in der Mitte des 19. Jahrhunderts in Zusammenhang mit den täglichen Aufzeichnungen für die Stadtchronik begonnen, Fotografien zu sammeln; seit 1870 (und bis 1916) wurden eigene Chronik-Bildbände angelegt. Waren es zunächst eher zufällig überlieferte und aufgenommene Einzel-Illustrationen, so entwickelten die Chronisten im Lauf der Jahrzehnte eine Struktur und ein Programm für die entstehenden Alben, die teilweise heute noch das Bildgedächtnis der Stadt für diese Zeit prägen.

Der Vortrag setzt sich auseinander mit diesem – aus vielen Einzelbildern bestehenden – „Stadtbild“, und sucht in der vorhandenen Überlieferung nach schlichten dokumentarischen Abbildungen einerseits und nach bewussten oder durch das Gesetz der Serie entstehenden Inszenierungen andererseits, um den Intentionen der Sammler auf die Spur zu kommen. Eine Rolle spielen dabei die Auswahl der fotografierten Plätze, Gebäude, Personen und Ereignisse in der Stadt, der Standort- und Perspektivenwechsel mit Aufnahmen aus der Vogelperspektive und Panoramafotografie sowie die Lücken und Auslassungen in der Überlieferung.

Das hier überlieferte „Porträt der Stadt München“ stellt – so die These – die Sichtweise der kommunalen Verantwortungsträger dar und propagiert viele positive Aspekte der prosperierenden Metropole, der Haupt- und Residenzstadt des Königreichs Bayern (mit der Nähe zum wittelsbachischen Herrscherhaus), der Kunststadt, des Handels- und Industriestandortes, eines Zentrums der Wissenschaften sowie der attraktiven Fremdenverkehrsstadt. Diese „Imagebildung“ wird an mehreren Einzelbeispielen nachvollzogen.

Der Bestand spiegelt auch das hohe Niveau und die weite Verbreitung des Fotografen-Handwerks in München mit renommierten Vertretern wie beispielsweise Franz Hanfstaengl, Joseph Albert, Georg Böttger, sowie zahlreichen weniger bekannten professionellen Fotografen. Deren Produktion, deren Könnerschaft, Ideenreichtum und natürlich auch deren kommerzielle Interessen prägten ebenfalls das überlieferte Bild von Stadtgestalt und Stadtgeschehen. Hier lassen sich deutliche Parallelen, aber auch andere Sichtweisen finden.

Der Vortrag endet mit einem kurzen Ausblick auf den heutigen Umgang und die heutige Pflege dieses kulturellen Erbes im Stadtarchiv.

MICHAL BADA, Historický ústav SAV, Bratislava

Vyobrazenia ranonovovekej Bratislavy – hlavného mesta na periférii a v centre siločiar doby

Po tom, ako sa oficiálne Bratislava stala roku 1536 hlavným mestom Uhorska, postupne začala plniť funkciu „neúplného“, „nedokončeného“ hlavného mesta (chýba stály dvor a prítomnosť panovníka, sídlo arcibiskupstva i univerzita). Pre autorov vedúť počas 16., 17. a 18. storočia nastal problém ako zobrazit' uhorské hlavné mesto, ktoré je pri tom osídlené prevažne Nemcami, urbánne výraznejšie nerozvinuté – no v rámci Habsburského súšťačia prestížne kvôli korunováciám. V dobových vyobrazeniach sa stretáme

popri zobrazovaní Bratislavy ako „korunovačného mesta“ aj so snahou o idealizáciu – pomocou hyperbolizácie urbánnych a architektonických prvkov. Od 17. storočia sa pri zobrazovaní ustupuje od južných pohľadov a do popredia sa dostávajú aristokratické predmestské a podhradské paláce s reprezentatívnymi záhradami i hrad (všetko extra muros), na ktorom je od roku 1608 strážená uhorská kráľovská koruna. Napokon, pomocou rôznych prvkov (odev, štafáž, architektúra) sa začína zdôrazňovať militarizovaná uhorská spoločnosť a prítomnosť Osmanov v uhorskom priestore (resp. v blízkosti mesta).

BARBARA BALÁŽOVÁ, Ústav dejín umenia SAV, Bratislava

Mundus subterraneus

Príspevok "Mundus subterraneus", s názvom prepožičaným z ikonického diela Athanasia Kirchera, by mal pomocou viacerých, pre stredoslovenské banské mestá kľúčových vedút predstaviť stratenú vizualitu tejto oblasti a konfrontovať jej viaceré typologické vrstvy (urbánnu, industriálnu či sakrálnu) v období raného novoveku. Cieľom je zvlášť kontextualizácia industriálnych a sakrálnych topografických schém v urbánnych štruktúrach: napr. ich osadenie v otvorenej krajine, vzájomné vrstvenie či prevrstvovanie, miznutie a opätovné fragmentárne vynáranie sa. Tieto procesy totiž možno ilustratívne dokumentovať práve pomocou viacerých máp a plánov, konkrétnych pohľadov na mestá a predmestia, či dokonca krajinu.

MARGARITA BARZDEVIČA, Latvijas vēstures institūts, Latvijas Universitātes, Rīga

Veduten als eine der ältesten visuellen Medien: am Beispiel der Stadtansichten von Riga aus dem 17. Jahrhundert und Anfang des 18. Jahrhunderts

Die ältesten Abbildungen Rigas stammen aus dem 16. Jahrhundert. Seit dem 17. Jahrhundert nahm die Zahl der gedruckten Veduten stark zu. Riga entwickelte sich damals zur größten Festungsstadt in dem von Schweden eroberten Livland. Der Ausbau der Festungsanlagen Rigas unter der Herrschaft Schwedens hatte einen wesentlichen Einfluss auf den Grundriss und das räumliche Wachstum der Stadt. Unter den kartographischen Darstellungen Rigas dominierten Festungspläne und Projekte, die auch als Vorlagen für die Veduten dienten.

Die größten Sammlungen von gedruckten und auch ungedruckten Ansichten der Stadt Riga aus dieser Zeit befinden sich in Archiven, Bibliotheken und Museen sowohl in Lettland (Riga) als auch in Schweden (Stockholm). Während der über 200 Jahre langen Forschung sind zahlreiche von diesen Stadtansichten nicht bloß behandelt, sondern auch als historische Quellen für die Erforschung der Stadtgeschichte Rigas analysiert worden. Im vorliegenden Vortrag werden die gedruckten Stadtansichten aus dem 17. Jahrhundert und Anfang des 18. Jahrhunderts als Medien für die Visualisierung von Veränderungen des Stadtbildes und von Kriegsereignissen ausgewertet. Es geht hier nicht nur um eine Erläuterung der Darstellungen; Zweck dieser Untersuchung war es auch, die topographische Genauigkeit der Veduten festzustellen.

Die Veduten der Stadt Riga lassen sich in Bezug auf ihre Genauigkeit in drei große Gruppen unterteilen: 1) originale Stadtansichten nach handschriftlichen Vorlagen, denen Vermessung des Geländes (Karten oder Pläne) und zeitgenössische Darstellungen von Kriegsereignisse zugrunde liegen; 2) Veduten, die durch Kompilation aus mehreren Quellen, beispielsweise aus veralteten, nach dem Augenschein gezeichneten Veduten oder nicht verwirklichten Projekten, entstanden sind; 3) absolut veraltete Veduten.

KATEŘINA BEČKOVÁ, Muzeum hlavního města Prahy

Odráží se v tematicke vedut 19. století vznik a vývoj památkového vědomí společnosti?

Vztah k památkám a snaha o jejich ochranu v moderním pojetí se zrodily v 19. století a v jeho průběhu se dál precizovaly. Příspěvek si klade za cíl ověřit otázku, jak a zda vůbec tematika vedut 19. století a jejich cyklů, a to jak grafických, tak fotografických, odráží proměňující se a prohlubující zájem společnosti o témata památkové ochrany.

JOSE CÁCERES MARDONES, Historisches Seminar, Universität Zürich

Guaman Pomas Cuzco: Anders als Sein

Guaman Poma de Ayala, ein inkaischer Chronist, illustrierte achtunddreissig Städte und Dörfer aus dem Vizekönigreich von Peru in seiner 12000-seitigen Chronik "Nueva Corónica y Buen Gobierno". Unter diesen Stadtveduten hebt sich die Stadt von Cuzco, die antike Hauptstadt des inkaischen Reiches, hervor – eine kulturelle Verschmelzung zweier Welten.

Ziehen wir Charles Sanders Pierces Semiotik heran, können wir Guaman Pomas Stadtvedute als ein Diagramm verstehen, ein Ikon, der über „entsprechende“ Beziehungen eine Ähnlichkeit vermittelt. Diese Kategorisierung ermöglicht uns dialogische Beziehungen zwischen Guaman Poma, Cuzco und dem spanischen König, Philip II., an den sich die Chronik richtete, sichtbar zu machen: Welche ästhetischen und narrativen Mittel und Modelle übernimmt Guaman Poma, um dem König eine authentische Stadt darzustellen? Welche symbolischen, inkaischen Elemente fließen in Cuzcos Stadtvedute ein?

Das Paper zielt darauf ab, diese diagrammatischen Beziehungen in der Stadtvedute zu enthüllen, indem die Beziehungen zwischen Bild und Schrift, Stadtvedute und Weltanschauungen analysiert werden. Somit wird sich ein neuer visueller, narrativer Charakter der Stadtvedute von Cuzco herauskristallisieren, der sich über die kolonialen Verhältnisse abhebt.

MARCO CADINU, Dipartimento di Ingegneria Civile, Ingegneria Ambientale e Architettura, Università degli Studi di Cagliari

Urban vistas from the mediterranean sea. Instruments and reasons in choosing floating points of view

Every city view is a message in which artistic content and narrative meaning are woven into a drawing often created with the input of many artists.

The point of view, as we know, is often inextricably linked to the city's cartographic image. Physically rooted in place, it helps reveal the rules that each city created over the centuries to show its face. The portrait of a city is a way to make known his face but can also reveal the secrets of his military form. This is one of the reasons that prompted the artists to draw some truth but also some lies.

The research on thecnics used in the dry land helps us to understand practice and theories used in construction urban vistas in mediterranean cities. Instruments for drawing a city from the sea come from a long navy tradition. From the sea the urban face changes as you move and only from one direction the portrait is the same represented in the urban vista. The urban portrait had to represent clearly the place and the surroundings to permit to a friend on a ship to find easily the line for entering inside the port, night and day.

The use of pilot books, Portolani, from the late Middle Ages onwards and the location of towers and lighthouses are in connection with the progress in drawing urban vistas.

ROMAN CZAJA, Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń

Straße, Haus und Parzelle auf den Stadtansichten und Karten von Elbing im 16.–18. Jahrhundert

VILIAM ČIČAJ, Historický ústav SAV, Bratislava

Veduta v novovekom mediálnom priestore

Výskum problematiky komunikácie a jej aspektov v minulosti patrí v historiografii k veľmi obľúbeným témam. V období novoveku zažila spoločnosť podobný komunikačný boom, ako zažíva spoločnosť v súčasnosti. Rozšírili sa a vznikli nové médiá (knihy, noviny, pamflety, poštová služba), pred človekom sa otvorili aj nové horizonty (cestovanie, mapovanie, inovácia prostriedkov na výrobu komunikačných prostriedkov), napokon veľmi radikálne narástol počet účastníkov komunikácie v dôsledku rozšírenia gramotnosti vo všetkých vrstvách novovekej spoločnosti. Práve v 16. storočí prebehol proces spisomňovania. Nový komunikačný obsah dostali prostredníctvom technických inovácií letáky, kalendáre, noviny a knihy, ktoré prešli formálnou a funkcionálnou premenou. Novým typom knihy, ktorá sa v novovekom mediálnom systéme v 16. storočí dostala do popredia, bola odborná a vecná kniha typická svojou markantne vyjadrenou divergenciou profánnych funkcií – sprostredkovacej, socializačnej a akumulačnej – s transformačnou, informačnou a orientačnou funkciou v prírodných vedách. Práve v tejto oblasti možno vedutu, ako vecný, topografický presný maliarsky alebo grafický záznam výseku

určité krajiny alebo mesta, považovať do určitej miery za nový mediálny prvok. Išlo spočiatku v podstate o výpoveď sprostredkovanú prostredníctvom obrazu a neskôr v kombinácii s textom. Otázkou zostáva, do akej miery mohlo tieto vysvetlenia pochopiť široké publikum. Nové prvky v komunikácii vyvolali priamo alebo nepriamo aj zmeny v mentalite spoločnosti a jednotlivca. Neboli to len javy pozitívne, ale aj javy negatívne, ktoré niekedy možno nebadane a ťažko sledovateľne menili celú novovekú spoločnosť.

TOMÁŠ DVOŘÁK, Muzeum hlavního města Prahy

Můžeme zažít Prahu před 150 lety? – diskusní příspěvek

Referát kratšího rozsahu bude zaměřen na možnosti pomocí dobových grafických listů, obrazů, fotografií, plánů eventuálně historických modelů (zejména Lanweillův model Prahy) vytvořit či rekonstruovat podobu metropole kupříkladu v 60. a 70. letech 19. století, tedy v době počátků její přeměny v moderní velkoměsto. Cílem není věnovat se modelování pomocí výpočetní techniky, spíše se zaměřit na výpovědní hodnotu uvedených historických předmětů směrem k divákovi, resp. návštěvníkovi výstav a expozic a představit možnosti sugestivnějšího působení historických obrazových a kartografických pramenů. Referát by se měl věnovat i úvahám o vhodné míře upravování (instrumentálního reprodukování) historických vyobrazení městského prostoru, aby si z nich současný zájemce mohl udělat představu o proměnách metropole, případně si snáze představit situaci před mnoha desítkami let.

HANA FERENCOVÁ, Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Písmo a obraz: Pohled na Prahu a jiné evropské metropole v díle Johna Speeda

Hlavní metropolí Českého království je Praha – majestátní město nacházející se uprostřed Čech, které leží na řece Vltavě a skládá se ze tří částí: Staré Město, Nové Město a Malá Strana. Někteří ho přirovnávají k Florencii. Takto stylizovaný popis Prahy našel anglický čtenář, otevřel-li zeměpisnou publikaci Johna Speeda *A Prospect of the most famous parts of the world* (1631). Dílo věnované nejslavnějším zemím světa – od Evropy, Asie, Afriky až k Americe – je kompendiem představující kromě českých zemí i další evropská království. Líčení pražské metropole tudíž není ojedinělé a lze ho komparovat i s dalšími významnými městy Evropy první poloviny 17. století.

Pro charakteristiku jednotlivých zemí – nejen Čech, ale i Francie, Německa, Španělska či Itálie – jsou kromě textu samotného bohatě využité především obrazové přílohy. Kresby se skládají vždy z podrobné mapy regionu, jejíž horní pás je ilustrovaný vedutami místních měst, a na bočních okrajích jsou znázorněny různé společenské vrstvy (král, šlechtic, obchodník aj.). Speedova publikace tak představuje historický pramen kombinující jak textovou, tak vizuální část a poskytuje pohled na Prahu a další raně novověké evropské metropole z perspektivy písma i obrazu současně.

K analýze výše zmíněných vyobrazení měst je nutné vzít v úvahu několik aspektů: samotnou postavu autora, jehož posláním bylo sloužit jako „prostředník“ pro čtenáře při poznávání jednotlivých míst; dále písemné prameny, ze kterých čerpal potřebné informace o městském prostředí; a v poslední řadě také původ a zdroj vedut zachycujících panoramatické vnímání města. Zodpovězení těchto otázek umožní přiblížit okolnosti vzniku díla přibližujícího Angličanům Prahu ve srovnání s dalšími metropolemi první poloviny 17. století. Zároveň poskytne náhled na formování a rozvíjení představ anglických obyvatel o hlavním městě českých zemí, které se neobešly bez nejrůznějších nepřesností, zkrácených informací a stereotypních charakteristik.

ZDENĚK HOJDA, Katedra PVH a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Malostranské náměstí na „pasovské křižovatce“

Vpád pasovského vojska do Prahy 15. února roku 1611 zavalil podnět k celé sérii dobových vyobrazení. Ponecháme-li stranou ikonografické doklady plenění pražských kostelů a klášterů, k nimž bylo naposledy otištěno několik zajímavých příspěvků ve sborníku „Čtrnáct mučeníků pražských“ (Europaeana Pragensia 6, Praha 2014), soustředila se pozornost většiny autorů na nejvýznamnější střet s pasovskými, jehož dějištěm bylo Malostranské náměstí. Máme tak k dispozici několik vyobrazení Menšího města Pražského, která na rozdíl od vzdálenějších pohledů na Prahu (van den Bossche – Wechter, Hollar) poskytují detailnější a hlavně mnohostrannější pohled na obě části Malostranského náměstí a jeho okolí.

Stať bojících postaviček pouze dokresluje atmosféru a ozřejmuje „téma“, dokumentárnost těchto výjevů je ovšem velmi nízká a bylo by jistě zavádějící snažit se podle nich průběh bojů na rynku rekonstruovat. Nám však jde o něco jiného. Na dvou redakcích mědirytu, jednom leptu, který z nich vychází (eventuálně byl jejich předlohou a je někdy připisován J. Hoefnagelovi) a jednom dalším, poměrně neumělém leptu máme před sebou stále stejnou scénérii a v podstatě též obsah. Jde o pohled na Malostranské náměstí shora, pravděpodobně z Ludvíkova křídla Pražského hradu, tedy od severozápadu. Máme tak před sebou jedinečnou dokumentaci této části města zachycenou pod výrazně větším úhlem (zhruba 45°) než bývá u šikmých pohledů obvyklé. Ikonografii náměstí k roku 1611 můžeme navíc doplnit ještě o Saveryho malbu a kresbu, které publikovala Joaneth Spicer (Umění 1982), van Vianenovu malbu a iluminaci v Hýzrlvových Pamětech. Otázkou je přesnost a věrohodnost těchto pohledů, zejména pokud jde o bloky domů, sakrální stavby a další objekty v prostoru náměstí a hlavně v jeho středu, neboť v těchto partiích se proměnilo nejvýrazněji. Nabízí se příležitost porovnat obrazová svědectví s popisem, obsaženým v ubytovací knize Malé Strany a Hradčan vzniklé ve stejné době. Výsledkem kombinace ikonografických svědectví a písemného pramene by mělo být zjištění, do jaké míry můžeme považovat tyto dva typy pramenů za komplementární, zda jsou vůbec kompatibilní, v čem je mezi nimi případně rozpor a zda je tedy podobný metodický postup užitečný a obhajitelný.

JANA HUBKOVÁ, Muzeum města Ústí nad Labem

Reálné a ireálné podoby Prahy na stránkách domácích i zahraničních letáků 16. a 17. století

Tištěná letáková publicistika (ilustrovaný či neilustrovaný jednolist nebo vícestránkový leták sešitového typu) se v průběhu 16. a 17. století stávala stále významnějším komunikačním faktorem, který stále více propojoval evropský prostor. Toto polyfunkční medium zrcadlilo všechny oblasti lidského života a zachycovalo i utvářelo také dobové představy o daném městě. Přenášelo obrazové i kartografické podoby města, či typické scenérie bezprostředního okolí. Vzhledem k nadnárodní spolupráci autorů, nakladatelů, tiskařů a rytců i pragmatickému přejímání osvědčených strategií a taktik při propojování textové, obrazové a někdy i hudební roviny těchto tisků, lze sledovat m.j. i nadnárodní trendy v prezentaci měst a jejich proměny v čase. Předmětem příspěvku bude především analýza koncepcí domácích i zahraničních letákové literatury se vztahem k Praze. V centru pozornosti bude např. souhra obrazové a textové roviny letáku, způsoby vzájemného odkazování jejich prvků, vztah mezi motivací autora koncepce a volbou reálné či ireálné podoby města, výpůjčky vyobrazení z jiných zdrojů nebo hledání společných jmenovatelů mezi způsoby zobrazování měst a konkrétních událostí. K takovému rozboru mohou posloužit např. okruhy domácích i zahraničních letáků o konkrétních pražských událostech (katastrofy, přírodní úkazy, vpády cizích vojsk, bitvy, exekuce, mírová jednání, korunovace...) nebo okruhy ireálných (satirických, profétických...) letákových textů, kombinovaných s reálným či nereálným obrazem města a jeho okolí.

EVA CHODĚJOVSKÁ, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

Obraz Prahy mezi mapou, vedutou a plánem

„Předfotografické“ vizuální reprezentace Prahy jako celku, stejně jako jiných měst, byly pořizovány z různých úhlů pohledu. Podle nich definujeme kategorie portréту města (C. De Seta). Tradičně bývají odlišovány a samostatně vyhodnocovány veduty a plány, což považuji za limitující. Zvolená forma – půdorys nebo šikmý pohled – nemusela nutně odpovídat dnešním zvyklostem a pravidlům, kdy jsou pragmatické „obrazy města“ – kartografické dokumenty (plány, sloužící praktické či přímo úřední potřebě) prováděny zpravidla v půdorysu a umělecká zpodobnění v šikmém pohledu. Podoba konkrétní vizuální reprezentace je ovlivněna dobou vzniku, užitou technikou, schopnostmi autora a v neposlední řadě účelem pořízení a osobou objednavatele/zadavatele. Smyslem vzniku konkrétního „portréту“ města nemuselo být vždy topograficky přesné zachycení dokumentované reality, které je od historických pramenů ikonografických nejčastěji požadováno. Pochopení účelu, pro nějž bylo konkrétní dílo pořízeno, je podle mého soudu klíčové pro interpretaci daného vyobrazení. Navíc je třeba v zájmu pochopení vyjadřovacích prostředků vedutistů a kartografů volených ve sledovaném období pro „portrétování města“ rozšířit pozornost také na mapy středních měřítek. Jednak proto, že na nich byl pro Prahu namísto mapového znaku pro (velko)město užíván silně „individualizovaný“ mapový znak, jednak kvůli souvislostem mezi výzdobou map středních měřítek a samostatně kreslenými, rytými a distribuovanými

vedutami v kontextu postupného definování symbolu Prahy. Pod symbolem města rozumím charakteristický pohled na něj, který toto město divákovi na první pohled asociuje. Ten může mít v kontextu výše uvedeného několik podob – od velmi abstraktního mapového symbolu, přes „syntézu“ nejdůležitějších objektů až po vyobrazení vybraných segmentů pražské městské krajiny s vybranými dominantami, která se stala synonymem pro celek.

Cílem referátu bude tedy definovat nejcharakterističtější obraz Prahy a popsat jeho formování, a to v kontextu jeho vizuálních reprezentací v nejširším slova smyslu z období raného novověku a raného 19. století.

GERHARD JARITZ, Department of Medieval Studies, Central European University, Budapest

Das Bild der schönen und der hässlichen Stadt im Spätmittelalter

Spätmittelalterliche Bildwerke religiösen wie auch profanen Inhalts vermitteln eine große Anzahl von Stadtansichten, einerseits basierend auf realen Städten, andererseits als Wiedergaben des Typus oder der Vorstellung von 'Stadt', die von jedem Beschauer als solche erkannt werden sollen. Im Kontext mit dem Bildinhalt spielt dabei wohl immer die Bezugnahme auf die Qualität der dargestellten Städte eine besonders wichtige Rolle, in ähnlicher Weise, wie dies auch klar aus textlichen Stadtbeschreibungen zu erkennen ist. Von vorrangiger Bedeutung sind dabei die "Schönheit" bzw. die "Hässlichkeit" der Stadt oder bestimmter Elemente derselben. Jene dezidierte Bezugnahme auf "Schönheit" bzw. "Hässlichkeit" findet sich auch immer wieder in den textlichen Stadtbeschreibungen und kann dort keinesfalls (nur) auf eine ästhetische Beurteilung reduziert werden. "Schönheit" bezieht sich vielmehr deutlich auf die positive Funktionalität der Kommunität und ihrer Teile, "Hässlichkeit" dagegen auf Dysfunktionalität. Jene textlichen Beurteilungen lassen sich auch im bildlichen Befund klar erkennen. Bestimmte Teile und Kriterien der Stadt spielen dabei eine besonders wichtige Rolle: die Stadtmauer, das Baumaterial der Häuser, die Dachdeckung, die Straßenpflasterung, die Reinlichkeit, etc.

Der Beitrag setzt sich mit der Wiedergabe jener Kriterien städtischer "Schönheit" und "Hässlichkeit" im spätmittelalterlichen Bild auseinander und konzentriert sich dabei vor allem auf die diesbezüglichen Kontextualisierungen mit und Abhängigkeiten von der Gesamtbotschaft der Darstellungen.

KLARA KACZMAREK-LÖW

Die Städte der Krone Böhmen auf den Veduten vom 15. bis 18. Jahrhundert – das Bild der Stadt im Dienste der Politik

Von der Schedel'schen Chronik über die Ansichten und Karten von Prag, Breslau und Görlitz aus der Mitte des 16. Jahrhunderts, Veduten der Städte Böhmens und Mährens von Jan Willenberg bis hin zu den Abbildungen in den Werken von Matthäus Merian und Friedrich Bernhard Werner dienen die Städtebilder dem Politikum. Die greifbaren politischen Ziele sind nur anhand weniger Beispiele im genannten Zeitraum eindeutig festzustellen: So diente z. B. das Wappen eines Breslauer Bischofs auf der Stadtansicht von Neiße vom Jahre 1493 der Präsentation des Stadtherren und zugleich des schlesischen Fürsten.

Augenfällig wird dagegen der immerwährende repräsentative Charakter der Veduten. Nicht nur das den Reichsherrschern gewidmete Kölnprospekt von Anton Woensam (1531), aber auch der Blick auf Hradschin mit dem nicht mehr erhaltenen Tor und den 1541 abgebrannten Dächern des Wladislawsaals, ausgebaute Verteidigungsanlagen der Prager und anderer Städte und nicht zuletzt monumentale Kirchen und Klöster, ragende Stadttürme und öffentliche Profanbauten präsentierten die Städte als vornehme, wohlhabende und politisch bedeutende Orte.

Eine ausgeklügelte Botschaft konnte dabei eine Hervorhebung historisch bedingten Elemente wie die Fassade der Teynkirche in Prag mit dem utrakvistischen Kelchsymbol (1562) beinhalten und somit die Ansprüche an Einhaltung der Kompaktaten seitens der Habsburger darstellen. Anderswo (Prachatitz, 1602) wurde der den Stadtherren glorifizierende Rathausbau der Stadtpfarrkirche gegenübergestellt, um die schwindende Macht der Rosenberger über der Stadt zu legitimieren.

Aus kunsthistorischer Sicht ist sicherlich eine Interpretation der städtischen Architektur aus dem Blickwinkel des spätmittelalterlichen oder frühneuzeitlichen Künstlers von besonderem Reiz, die zugleich eine gezielte, mehr oder weniger konsequent durchgeführte Manipulation des Städtebildes, unter Umständen um einem politischen Zweck zu dienen, sein konnte. Besonders dem letztgenannten Aspekt,

der eng mit dem Geschichtsbewusstsein und Repräsentationsbedürfnis der Stadt zusammenhing, widmet sich der vorgeschlagene Beitrag.

ALEXANDRA KLEI, Zentrum für Jüdische Studien Berlin-Brandenburg

Vom Bild zur Stadt. Die Konstruktion der „White City“ Tel Aviv durch Fotografie

Bereits die Gründung von Achusat Baijt, dem späteren Tel Aviv, im April 1909 ist mit einer Fotografie festgehalten: Vertreter von 60 Familien versammelten sich auf einem Stück Strand und verlost 60 zur Verfügung stehende Grundstücke. Das Bild zeigt mehr als diesen Akt; es verweist auf den Mythos, dass hier eine städtische (jüdische) Utopie auf Sand errichtet wurde. Auch der Aufbau der Stadt wurde in den kommenden Jahrzehnten umfangreich dokumentiert, dabei besonders die Phase zwischen den 1930er und dem Anfang der 1950er Jahre, in der mehr als 4000 Bauten der Architekturmoderne entstanden. Viele dieser Aufnahmen fanden – neben zeitgenössischen Fotografien – Eingang in diejenigen Ausstellungen und Bildbände, die seit Mitte der 1980er Jahre wesentliche Beiträge dazu leisten, dass die Stadt Tel Aviv eng mit dem Image der White City verknüpft ist. Sie konstruieren dabei eine Vorstellung vom gebauten Raum, die der konkreten Stadt, in der diese Gebäude oft schmutzig grau und verbaut existierten, diametral entgegenstand.

Der Vortrag widmet sich an einem aktuellen Beispiel der Frage, welchen Beitrag Fotografien leisten, um ein städtisches Bild herzustellen und zu vermitteln. Ein Schwerpunkt kommt dabei der darin liegenden Auswahl zu: Welche Gebäude werden gezeigt und auf welche Aspekte wird sich dabei bezogen? Welche Vorstellungen von der Stadt selbst, welche Prinzipien der Architekturmoderne werden hervorgehoben? Wann kommen historische Ansichten zum Einsatz, wann zeitgenössische und in welches Verhältnis werden sie ggf. gesetzt? Welcher Raum und welche Bedeutung nehmen die früheren, späteren oder parallel existierenden Ebenen der Stadtgeschichte dabei ein?

MARIANA KUBIŠTOVÁ, Uměleckoprůmyslové museum v Praze

Fotografické budování moderní Prahy 1920–1945

Tradiční chápání definuje architekturu buď jako stavitelské umění, zahrnující navrhování budov, urbanismus, krajinnou tvorbu i ztvárnování interiérů a design jednotlivých detailů, nebo v užším slova smyslu jako stavbu, jež je nositelem konkrétní praktické funkce i uměleckého účinku. Při vnímání takto pojímané architektury je divák většinou konfrontován pouze s hmotnou realitou stavby (případně i s jejím projektem), jež je mu jediným vodítkem k jejímu pochopení a interpretaci. Na základě poznatků některých světových badatelů na poli moderní architektury (např. Beatriz Colomina) je však zřejmé, že takové vymezení je jen těžko použitelné pro moderní dobu, protože do procesu vnímání tehdy začíná vstupovat řada dalších faktorů, které jsou schopny divákovu názor ovlivnit, modifikovat či dokonce obrátit jiným směrem. Takovým faktorem jsou především moderní média s masovým dopadem, která hmotné chápání architektury přetvářejí na jakousi abstraktní strukturu, širší komplex zahrnující stavbu, její projekt a případně teoretickou přípravu i mediální obraz (či odraz) stavby, jako jsou kritická hodnocení a informační články o ní v odborných i populárních tištěných médiích, propagační publikace, vyobrazení (kresebná i fotografická) apod.

Z této teoretické základny bych ráda vycházela ve svém příspěvku, který se zaměří na budování moderní Prahy ve 20. až 40. letech 20. století, na němž se podílela nejen samotná stavební činnost, ale nemalou úlohu v propagaci Prahy jako moderního města tehdy sehrála také fotografie soudobé architektury, potažmo její reprodukce v tištěných médiích. Na příkladu zakázkové činnosti fotografických ateliérů a fotografů jako byli Josef Sudek, Illek & Paul či Štencův grafický závod, a reprodukcí fotografií moderní pražské architektury v populárních i odborných časopisech, knihách o Praze nebo na pohlednicích bych ráda ukázala, jak se Praha prezentovala jako velkoměsto s bohatou historií, na niž přirozeně navazuje moderní rozvoj města. Stejný materiál by pak měl sloužit k vytipování moderních staveb, které byly tehdy chápány jako ikonické, a které se tak podílely na budování svébytné identity moderní metropole.

MICHAL KURZ, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

„Za krásnou, šťastnou, socialistickou Prahu“. Oficiální zobrazování české metropole v období stalinismu

Cílem příspěvku je naznačit prostřednictvím analýzy vybraných dobových obrazových materiálů (snímky z titulních stran věstníku Nová Praha a z turistických průvodců) způsoby, jakými byl inscenován obraz Prahy coby socialistického (velko)města v období 1. poloviny 50. let 20. století. Od sklonku roku 1950, kdy stranický ideolog Gustav Bareš vyhlásil kampaň za budování „nové“ Prahy, můžeme v oficiální vizuální i textové prezentaci hlavního města pozorovat intenzivní nárůst symbolů a atributů, zdůrazňujících jeho aktuální „budovatelskou“ dimenzi. Výstavba i zobrazování fyzického prostoru Prahy se staly součástí ideologických snah o jeho symbolické ovládnutí a překódování. Deklarovaná „novost“ poúnorové podoby města ale zdaleka nebyla jednoznačná. I ve srovnání s podobnými tendencemi v metropolích sousedních socialistických států a jejich obrazovou prezentací se „image“ stalinistické Prahy jeví jako v mnoha ohledech historizující. Pod zastřešující motiv budovatelského úsilí byly vedle soudobých výtvarných a symbolů „socialistické epochy“ (pomníky, bytová výstavba) paralelně zapojovány i vybrané historické památky. Stalinismem podmíněná vize „nové“ Prahy tak v sobě zdánlivě paradoxně, ale velmi úzce spojuje prvky tradice a modernity a stává se svébytným vyjádřením touhy po dosažení kvalitativně vyššího typu společenského řádu. Dobové obrazové materiály ilustrují jak intenzitu, tak i krátkost trvání této vize. Již koncem 50. let je vizuální reprezentace „socialistické Prahy“ v souvislosti s pozvolnou destalinizací a opuštěním doktríny tzv. socialistického realismu zásadně redefinována.

TÖNIS LIIBEK (Tallinna Tehnikaülikool) – **RAIMO PULLAT** (Tallinna Ülikool)

Abbildungen von Reval im 19. Jahrhundert. Die Veränderung des Blickwinkels

Aus dem 18. Jahrhundert, als die europäischen Städte intensiv auf Bildern festgehalten wurden, sind nur wenige schematische Stadtansichten, aber keine Ölgemälde von Reval (Tallinn) erhalten geblieben. Das ist überraschend, da Tallinn im 18. Jahrhundert ein Urlaubsort der St. Petersburger Adelsfamilien wurde, in deren Gesellschaft oft auch Wanderkünstler herumreisten. Das Festhalten von Reval in Bildern wurde erst zu Beginn des 19. Jahrhunderts populär, als die hiesigen Künstler das Genre der Ortsansicht für sich entdeckten. Aus diesem Jahrhundert sind schon hunderte Stadtansichten von Reval vorhanden, die man inhaltlich analysieren kann. Zusätzlich zu den Stadtansichten bieten auch verschiedene Stadt-, Grundstücks- und Gebäudepläne, Gedenkmünzen sowie Medaillen bildliche Information über Reval. Ab den 1840er Jahren sind die ersten Wanderfotografen nach Tallinn gelangt und ab den 1860er Jahren gibt es schon zahlreiche fotografische Stadtbilder. Dies ermöglicht zu untersuchen, wie sich der Blickwinkel während der Zeit veränderte und was man für festhaltenswürdig befand, inwieweit es die gut erhaltene mittelalterliche Altstadt oder die moderneren Gebäude und Landschaften waren.

Der Beitrag behandelt auch das Thema, warum man überhaupt die Stadt abgebildet hat, ob es eher künstlerische, wirtschaftliche oder ideologische Gründe gewesen sind. Ein interessanter Aspekt ist, wie die Bilder benutzt und verkauft worden sind. Darüber hinaus wird beobachtet, welche Staffage man benutzte, um die Stadtbilder zu beleben und welche Nachricht diese vermitteln sollte. Eine weitere Frage ist, welche Ereignisse des Stadtlebens im 19. Jahrhundert festgehalten wurden und wie weit das erhaltene Bildmaterial die Realität widerspiegelt. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts verdoppelte sich die Einwohnerzahl Revals und die Stadt überlebte eine schnelle Industrialisierung. Auch der nationale Charakter der Stadt veränderte sich, wenn sich eine deutsche Stadt allmählich zu einer estnischen verwandelte. Es wird untersucht, inwiefern sich die Stadtbilder vom Anfang des 19. Jahrhunderts von den Bildern am Ende des Jahrhunderts unterscheiden. Reichhaltig erhaltenes Bildmaterial ermöglicht unterschiedliche Fragestellungen und einen Vergleich mit den anderen Städten in der Ostseeregion.

NINA LOHMANN, Evropské kulturní a duchovní dějiny, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Inscenace Prahy jako německého města v době tzv. Protektorátu Čechy a Morava

Referát se věnuje specifické pražské situaci, kde v okupovaném velkoměstě žila devadesátiprocentní většina českého obyvatelstva a nacistická okupační správa se při tom usilovně snažila inscenovat Prahu jako „staré“ německé město, integrálně náležející do říše. Východisko nacisté viděli v „okupaci veřejného

prostoru“ a jeho německé inscenaci. Ta počínala přejmenováním ulic, dvojjazyčnými nápisy, obsazením významných budov pro německé úřady a instituce, dále se projevovala okázale nacistickou výzdobou budov a veřejných míst a především obsazením veřejného prostoru velkolepě inscenovanými veřejnými akcemi (vojenskými i zdánlivě civilními). Tato inscenace „německého města“, na které se jeho němečtí obyvatelé museli povinně podílet v roli publika, nadšené veřejnosti i mašínujících aktérů, byla určena hlavně pro média. Plány na zásadní urbanisticko-architektonické přetvoření města v poválečné epoše ovšem naznačují, že tato inscenace měla být jen předstupněm reálné proměny Prahy po „vítězném konci války“.

MICHAEL LOCHER, Berner Fachhochschule, Hochschule für Architektur, Burgdorf

Embellissement – Die bildgebende städtebauliche Strategie des 18. Jahrhunderts in Mitteleuropa

Marc-Antoine Laugier publikoval im Jahre 1753 seinen Traktat ‚Essai sur l’architecture‘, der neben den vielzitierten architekturtheoretischen Ausführungen auch einen häufig unterschätzten Beitrag zur Geschichte des Städtebaus enthält. Unter dem Titel ‚De l’embellissement des Villes‘ hatte Laugier erstmals die Ansatzpunkte für eine systematische Veränderung der Stadt definiert, indem er die Stadt als Zusammenspiel von architektonischem Projekt, städtebaulicher Ordnung und ökonomischen Bedingungen verstand. Dieses theoretischen Topos bediente sich der Architekt Pierre Patte im Jahre 1767, indem er mit seinem ‚Plan général de Paris‘ eine prototypische Darstellung für die Strategie des Embellissements im 18. Jahrhundert schuf. Dabei legte er den Fokus auf den öffentlichen Raum und entwarf Pläne und Bilder für neue Stadteingänge, öffentlichen Bauten und Platzanlagen.

Im Zentrum dieser Strategie stand dabei nicht die Vorstellung einer utopischen Idealstadt, sondern der Versuch, die Stadt in einem pragmatischen Sinne physisch zu verbessern. Vermittels einer systematischen Gesamtplanung der Stadt wurde das Schöne mit dem Nützlichen verbunden, indem die Probleme des Verkehrs, der Sicherheit und der Hygiene gelöst werden sollten. Dies geschah auf der Grundlage von präzisen, punktuellen Eingriffen ins Stadtgefüge, wobei die urbane Intervention typischerweise an ihrer visualisierten architektonischen Umsetzung in Form von Plänen und zugehörigen Veduten überprüft wurde. Insbesondere durch die Lehre von Jacques-François Blondel an der Ecole des Beaux-Arts in Paris ab den 1760-er Jahren wurden sowohl die theoretischen Grundlagen, als auch die praktischen Darstellungstechniken der Embellissement- Strategie mehreren Generationen von Architekten aus ganz Europa vermittelt.

Die plangraphisch ergänzten Stadtveduten wurden zu einem zentralen Argument für den urbanen Fortschritt in der mitteleuropäischen Stadt der Aufklärung. Bei der simultanen Darstellung einer städtebaulichen Intervention im Grundriss und in der Perspektive ging es weniger um eine selektive Inszenierung von Stadt, als vielmehr um ein pragmatisches Beleg für die räumliche Wirksamkeit des urbanen Entwurfs. Der durchschlagende Erfolg dieser städtebaulichen Strategie und ihrer Darstellungstechnik lässt sich anhand von vielen Beispielen in Frankreich, Italien, Deutschland und der Schweiz belegen, wobei sich deren Wirksamkeit häufig bis heute am zeitgenössischen Stadtkörper belegen lässt. Gegenstand meines Beitrages soll es sein, den bisher nicht wissenschaftlich aufgearbeiteten Einfluss der Embellissement-Strategie auf die Darstellungen von Prag im 18. Jahrhundert sowie auf die weitere urbane Entwicklung zu untersuchen.

THOMAS MANETSCH, Historisches Seminar, Universität Zürich

Zur Rekonstruktion der Bildsprache von Städtebildern der Spätrenaissance

Künstlerische Darstellungen von Städten stellen so etwas wie die Signatur des 16. Jahrhunderts dar. Kaum ein Motiv der bildenden Kunst erlebte in der frühen Neuzeit einen ähnlich rasanten Aufstieg: Von seiner Entwicklung als autonomes Sujet der Kunst, entkoppelt von seiner älteren dienenden Funktion als Hintergrund narrativer Szenen, bis zu seiner medialen Omnipräsenz (und der damit einhergehenden teilweisen Standardisierung der Bildsprache) vergingen kaum hundert Jahre. Dabei erschlossen sich den Städtebildern vielfältige Perzeptionsräume. Sie entstanden als Ehrengeschenk anlässlich eines königlichen Adventus oder als Festdekoration fürstlicher Eheschliessung, wobei sie in doppelter Perspektive abstrakte Herrschaftsrechte konkretisieren oder städtische Potenz manifestieren können. Oder sie gliedern sich in geographische Traktate oder Pilgerberichte ein, doch nicht immer ist dabei empirische Sachlichkeit von persönlicher Erfahrung in den Darstellungen zu scheiden. Noch einmal anders präsentiert sich die

Problematik des Bildverständnisses bei Stadtbildern in Form von Einblattgedrucken, denen eine interpretierende Einbettung in narrative oder analytische Kontexte fehlt.

Trotz ihrer quantitativen Bedeutung erfuhren Stadtbilder in der Kunsttheorie des 16. Jahrhunderts nie explizite Beachtung. Die wenigen Stichworte in den Kunsttraktaten, etwa bei Francisco de Hollanda, dokumentieren nur gerade die Existenz dieses Genres. Obwohl Fragen der Mimesis im Zuge der Wiederentdeckung antiker Schriftsteller, insbesondere der Aristotelischen Poetik, im Zentrum einer Neubestimmung von Dichtung und Malerei der Renaissance standen, scheint das Verhältnis von Nachahmung und Idealisierung im Falle der Stadt als Bildsujet keiner speziellen Erörterung wert befunden worden zu sein. Im Gegenteil: für keine andere Bildgattung scheint das Axiom der Renaissance, die Natur im Kunstwerk nachzuahmen, so uneingeschränkt – und in so simplizistischer Lesart – Gültigkeit besessen zu haben wie für das Stadtbild. Dabei belegen die Werke selbst einen höchst differenzierten *modus operandi* bei der Abbildung urbaner Realität.

Der Vortrag unternimmt den Versuch, die für Stadtveduten des 16. Jahrhunderts typische Wirklichkeitsübersetzung aus allgemeineren Kategorien der Kunsttheorie der Spätrenaissance zu deduzieren. Voraussetzung dazu ist eine Dekonstruktion des „Selfmarketing“ der Stadtbilder. In einem dritten Schritt sollen die gewonnenen Ergebnisse mit Wiedergabestrategien der literarischer Stadtdarstellung verglichen werden.

VÁCLAV MATOUŠEK (Katedra sociální a kulturní ekologie, Fakulta humanitních studií UK, Praha) – **JAN CHLÍBEC** (Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha) – **TOMÁŠ JANATA** (Katedra geomatiky, Fakulta stavební ČVUT, Praha) – **RŮŽENA ZIMOVÁ** (Katedra geomatiky, Fakulta stavební ČVUT, Praha)

Plány obléhání Chebu v červnu a červenci 1647 v Theatru Europaeu. Příklad interdisciplinárního studia ikonografických pramenů

V červnu 1647 zahájila švédská armáda pod vedením generála G. Wrangela další tažení do Čech. Prvními otevřenými střety tohoto tažení byly boje o Cheb. Nejprve obléhání města Švédy, následně pokus císařské armády osvobodit město od švédské okupace. Popis bojů o Cheb v pátém svazku publicistického díla *Theatrum Europaeum* doprovází dvě rytiny. Prvá zobrazuje dobývání města švédskou armádou. Dominantním prvkem rytiny je půdorys Chebu redukovaný na pevnostní systém s několika orientačními body (budovami) uvnitř hradeb. Druhá rytina zobrazuje souboj švédské a císařské armády o město. Dominantami obrazu jsou pečlivá zobrazení základních táborů obou armád. Obraz města mezi nimi je zmenšenou a zjednodušenou verzí plánu na rytině první. Obě rytiny jsou charakteristickými ukázkami zobrazení válečných událostí v *Theatru Europaeu*. Cílem našeho mezioborově pojatého studia je ověřit dokumentární hodnotu obou rytin, pochopit postup práce tvůrců obrazu v terénu i rytecké dílně a zhodnotit obě díla v souvislostech dobové grafické produkce. Kombinujeme přitom kartografické metody a využití geoinformačních technologií s metodami umělecko-historickými a historicko-geografickými.

RALPH MELVILLE, Institut für europäische Geschichte, Universität Mainz

Der Vedutist als Zeitzeuge. Die kurfürstliche Residenzstadt Mainz in der Sicht Wenceslaus Hollars und Franz von Kesselstatts – diskusní příspěvek

Wenzel/Wenceslaus/Václav Hollar (1707–1777) hielt sich 1627–1636 wiederholt in Mainz auf und zeichnete mehrere Stadtpanoramen und einzelne Gebäude. Seine Darstellung der Martinsburg von 1627/28 zeigt die Residenz der Mainzer Kurfürsten und Erzbischöfe am Vorabend einschneidender baulicher Veränderungen. Im schwedisch besetzten Mainz stellte Hollar 1632 die Festung Pfaffentutz, nach dem Tod Gustav Adolfs in Gustavsburg umbenannt, aktuell als Baustelle dar.

Graf Franz von Kesselstatt (1753–1841), letzter Kurmainzer Domherr, als Zeichner ein Dilettant, aber ein nicht ungeschickter, hielt nach der Zerstörung von Mainz 1793 und dem Ende des Kurstaates die untergegangene Residenz, zahlreiche Adelspaläste und Kirchen in Erinnerungsbildern fest.

KONRAD MEUS, Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków

Urbanisation of the 19th-century Krakow in light of preserved iconography

Urbanisation is a multilayered process. According to the 19th-century concept of Karl Bücher, it includes the following aspects: statistical-demographic, economic-infrastructure, socio-cultural and physiognomic-constructive. For a present-day historian-iconographer (and photographer, above all) it

constitutes the ideal material illustrating the aforementioned urbanisation transformations, which were particularly strong at the turn of the 20th century, the so-called time of “cities explosion”. Nowadays, urbanisation of the industrial era can be assessed, judged and compared on the basis of the preserved photographic sources. Although the phenomena treated in my talk were pan-European in character, it is worth analysing a concrete case study, namely that of the second most important city of the Austrian Galicia – Krakow.

The 19th-century Krakow was a unique city. In the first half of the 19th century it was still strongly demoted, which had great influence on the level of its urbanisation. The situation of the former capital of Poland changed drastically after 1850. Positive symptoms were seen both in the context of demography, culture, and space. Krakow was becoming a modern place, which is expressively presented in widely-understood iconography.

JAN MOKRE, Kartensammlung und Globenmuseum, Österreichische Nationalbibliothek Wien
Die Vogelschauansicht der Stadt Prag des Militärkartographen Josef Daniel von Huber (1769) – ein herausragendes Beispiel dieses speziellen Typs kartenverwandter Darstellungen

Josef Daniel von Huber (1730/31–1788) war ein typischer Vertreter der österreichischen Militärkartographie im 18. Jahrhundert. Nach Absolvierung der Militär-Ingenieur-Akademie in Wien und Beförderung zum Offizier wurde er im Siebenjährigen Krieg sowie anschließend im Rahmen der Ersten (sogenannten Josephinischen) Landesaufnahme eingesetzt. Darüber hinaus hatte er jedoch Ehrgeiz, Zeit und Energie, qualitativ hochwertige, großformatige Vogelschauansichten der Städte Prag und Wien anzufertigen. Diese können als Höhepunkte eines Genres bezeichnet werden, das die Darstellung des urbanen Gesamtbildes hervorragend mit der präzisen Wiedergabe städtischer Details verbindet.

Der Vortrag wird eingeleitet von einem Überblick über die Geschichte der spezifischen kartographischen Ausdrucksform „Vogelschauplan“. Nach der Darstellung der Geschichte der Prag-Vogelschau von Josef Daniel von Huber erfolgt eine Einordnung dieses Werkes in die Gattung der städtischen Vogelschauansichten.

KALINA MRÓZ-JABŁECKA, Instytut Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego
Stadtlob und Vedute. Zur Ko-Existenz der dichterischen und künstlerischen Stadtinszenierung am Beispiel Breslaus im 17. Jahrhundert

Im Jahre 1679 erschien ein umfangreicher Panegyrikus von Johann Andreas Mauersberger „Breslau/ Die Weit=Berühmte Stadt/ Das Haupt Schlesiens/ Besungen Von Einem dero Treuen Söhne. Brieg/ In Verlegung David Tschernings/ Kupffer=Stechers“. Der Autor stellt das Bild der Hauptstadt Schlesiens mit einer topographischen Genauigkeit – es werden die geistlichen und weltlichen Bauten genannt, Buchdruckereien und Märkte, Straßen und Gassen sowie Plätze, wo sich das kulturelle und gesellschaftliche Leben der Stadtbewohner konzentriert, sehr bildhaft geschildert. Der Schrift wurde eine Ansicht von Breslau, gestochen von Johann Tscherning beigegeben. Sein Vater, der bekannte Kupferstecher und Verleger, David Tscherning verfasste auch ein paar Widmungsverse. Früher, im Jahre 1668 entstand eine imposante noch detailliertere Panorama der Stadt von Daniel Datschitzky und Tscherning, die nach Jahren in Dresden wieder entdeckt wurde. In meinem interdisziplinären Beitrag möchte ich auf die dichterische und künstlerische Inszenierung in Form einer Lobschrift und einer Vedute hinweisen. Es interessiert mich, wie die voneinander unabhängigen Elemente Text und Bild sich gegeneinander ergänzten und welche komplexe Wirkung sie auf die Adressaten des Gelegenheitsdruckes haben konnten.

ZOË OPAČIĆ, Department of History of Art, Birkbeck College, London
From Sacroscape to Cityscape: Images of Central European Towns in Late Medieval Sources

In the Middle Ages the city was singled out as the fundamental form of human association and as the reflection of divine order. While this concept seems to have been developed more in Italy than in the north, medieval intellectuals frequently pointed out to both classical antiquity and patristic wisdom: to the Augustinian idea of heaven as a city and the Aristotelian notion of the city that orders and maintains the best kind of life. In the West, the platonic notion of cities as signifiers of common identity and self-realisation is apparent in many late medieval depictions of actual cities. Hartmann Schedel's Liber

Chronicarum is one more systematic example of this phenomenon, but in this paper I propose to discuss several painted and illuminated instances where recognisable cities of Central Europe become visual proxies for places of Biblical significance. In the fifteenth-century manuscript of Ulrich von Lilienfeldt's *Concordantiae Caritatis* (Pierpont Morgan Library, MS M 1045, fol. 105v), an immediately recognisable Vienna, with its gates and church towers – and even the Spinnerin am Kreuz – all carefully delineated, stands improbably for the village of Emmaus, the goal of the first pilgrimage, where the weary doubtful pilgrims will have their faith in Christ miraculously restored.

An even more complex architectural surrogacy can be found in the illuminated Mandeville travels of Bohemian origin (British Library, Additional 24189). Emperor Constantine receiving the Passion relics in Constantinople is represented as another emperor altogether, Charles IV of Luxembourg, celebrating the Feast of the Holy Lance and Nail in Prague's New Town, while, continuing that mimetic chain, the New Town itself seems to have been planned with critical topographical axes of Jerusalem in mind. Thus the early painted views did not only identify cities by incorporating recognisable points of reference they also articulated their the spiritual and civic aspirations and their historical outlook; by demonstrating not only what they were but what they wanted to be. This often unexpected visual appearance of Central European cities such as Prague in Vienna in religious literary contexts will be contrasted to the more 'objective' early printed views which, as it will be demonstrated, focus on the same urban landmarks and underline the notion of a city defined by its architecture, skyline and rituals.

FERDINAND OPLL

Die Wiener Stadtansicht vom späten Mittelalter bis zum Aufkommen der Fotografie

Entgegen der gängigen Präsentation von Überblicken zur Ansichtenproduktion betreffs einer bestimmten Stadt in Form eines chronologischen Bogens wird im Beitrag eine andere Vorgangsweise gewählt. Beachtet man nämlich die eng mit dem „iconic“ bzw. „pictorial turn“ in den Geschichtswissenschaften verknüpfte Neubewertung bildlicher Überlieferungen als Quellen sui generis, so ist der Annäherung an die Thematik unter den Aspekten von Entstehungsprozess und Rezeptionsvorgängen, fokussiert auf die Bedeutung von Auftraggebern und Herstellern sowie Publikum und Wirkung von Wien-Ansichten, eindeutig der Vorzug zu geben. Die Stadtansicht Wiens nahm jedenfalls im Laufe der Jahrhunderte vom späten Mittelalter bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts eine vielfältige Entwicklung, die in einer Punktation folgendermaßen zu beschreiben ist:

1. Sie war in der Frühzeit zumeist Referenzpunkt im Kontext von Bildern mit religiösem Inhalt, diente dabei dazu, den Betrachter stärker in Welt des Glaubens hereinzuholen und sich dort in vertrauter Umgebung besser zurechtzufinden.
2. Sie erfuhr im Zusammenhang mit den beiden großen Zäsuren der Wiener Stadtentwicklung der frühen Neuzeit, den Türkenbelagerungen von 1529 und 1683, Ausprägungen als Schablone für höchst dramatische Ereignisse, erlebte dabei aber zugleich hohe symbolische Aufladung.
3. Sie war selbstverständlicher und regelmäßiger Bestandteil des weit verbreiteten Genres der Städtebücher.
4. Sie entwickelte sich parallel zu der bereits angesprochenen symbolischen Aufladung zu einem Repräsentationsobjekt allerersten Ranges, sowohl für den Hof als auch für das Stadtreghiment selbst, allerdings ohne dass lange Zeit hindurch weder vom einen noch vom anderen dezidiert Aufträge erteilt worden wären.
5. Insbesondere im Umfeld von Bestrebungen, Herrschaftsbesitz auch bildlich zu dokumentieren, wurde sie ab dem späten 17. Jahrhundert zu einem beliebten Medium, vor allem, was Detailansichten von Stadtteilen und prominenten Gebäuden betrifft.
6. Professionalisierung des Kunstgewerbes wie auch neu gestaltetes Interesse an der Landschaft, sowohl der Stadt wie deren Umgebung, ließen ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts regelrechte Ansichtenserien wie auch neue Darstellungsformen (Panorama) entstehen. Die „Wiener Vedute“ als professionelles und unter Einsatz eines höchst effizienten Verlagswesens auf den Markt gebrachtes Produkt erlangte damit eine Popularität, die noch weit über die Anfänge der

Fotografie hinaus anhielt und letztlich – nicht zuletzt in Form von Faksimiledrucken – bis auf den heutigen Tag fortwirkt.

ARNO PAŘÍK, Židovské muzeum v Praze ***Pražské ghetto v obraze a mytologii města***

Uzavřená židovská sídliště nebyla v důsledku stavebních omezení, sociální separace a náboženské animozity příliš viditelnou ani zdůrazňovanou součástí ideálních městských prospektů. Pražské ghetto díky své velikosti a jedinečné centrální poloze vstupuje od 16. stol. do celkových pohledů na pravobřežní aglomeraci Starého Města, jen výjimečně lze však identifikovat jeho dominanty. Nejstarší plány jeho zástavby vznikaly především z důvodů vymezení jeho hranic a jurisdikce okolních farností či souvisejících stavebních projektů (Globicův plán, 1662). Také vnímání obrazu jeho obyvatel a symbolů bylo od počátku spojeno s jejich náboženskou odlišností, vyhnáním a perzekucí jeho obyvatel.

Teprve od 18. století můžeme vedle celkových pohledů na pravobřežní aglomeraci sledovat cílenější zájem o prostředí a život obyvatel pražského ghetta (holdovací průvody, pohřební bratrstvo, Tandelmark, podobizny). Jistým přelomem je ortografický nárys Prahy D. Hubera (1769), který poprvé z nadhledu zachycuje podrobněji také topografii Židovského města. Od počátku 19. stol. pokračuje silící proud topografických a uměleckých zobrazení židovských posvátných míst v Praze od A. Mánese po K. Würbse či V. Morstadta ad. Tyto veduty se pokoušejí zachytit hlavní památky a život ghetta zevnitř a zasadit je do širšího kontextu pražské aglomerace.

Na malířské a grafické pohledy navazují po polovině 19. stol. fotografické pohledy na Židovské město a jeho nejvýznamnější památky – Staronovou synagogu a Starý židovský hřbitov. Vyvrcholením těchto snah je období asanační přestavby, během níž se Židovské Město – Josefov stává předmětem širokého zájmu umělců, žánrových vedutistů a novinových kreslířů stejně jako profesionálních a amatérských fotografů, ale také básníků, spisovatelů a žurnalistů. Díky jejich tvorbě se dosud opomíjené Židovské Město stalo na přelomu 19. a 20. století jednou z nejlépe dokumentovaných pražských čtvrtí a nakonec jako pověstná Pátá čtvrť vstoupilo do pražské mytologie, moderní literatury a filmu.

JIRÍ PEŠEK, Evropské kulturní a duchovní dějiny, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Srovnání Prahy a Vídně jako dvou rezidenčních měst na vyobrazeních z 16. a 17. století

Praha a Vídeň byla v 16. a 17. století dvě největší – rezidenční – města střední Evropy. Jejich výtvarná inscenace a tedy do velké míry také jejich vnímání současníky byla ovšem odlišná.

Vídeň, již od konce 15. století opakovaně obléhané, hustě zalidněné město v rovinaté krajině u Dunaje, byla tradičně zobrazována jako prostorově sevřená pevnost. Kreslíři zdůrazňovali její hradby a opevnění. Dominantou města nebyl ani tak habsburský Hofburg jako spíše městský farní kostel sv. Štěpána: „Steffl“. Toto schéma města jako „nedobytné pevnosti“ se udrželo od pohledů na Vídeň z doby jejího obléhání Turky roku 1529 až k velké, císařem objednané Alten Allenově (Folpert van Ouden Allen) veduté z roku 1686 (tedy po druhém tureckém obléhání).

Praha byla oproti tomu plošně nesrovnatelně větší než Vídeň, ale relativně řídce osídlené souměstí, rozložené ve členitém terénu. V podstatě nikdy nemohla být na veduté zobrazena jako celek (a když se tak dalo, šlo o obraz, sesazený z několika pohledů dohromady). Již od prvního dochovaného pohledu na Prahu v Schedelově kronice je proto Praha koncipována jako „městská krajina“, nahlížená v tom či onom segmentu. Dominantou tu byl jednoznačně Pražský hrad s katedrálou, osou obrazů Vltava, překlenutá kamenným (Karlovým) mostem. Hlavním tématem ovšem byla bohatost zástavby a množství kostelů i dalších veřejných staveb. Je podstatné, že to nebyl pouze obraz Prahy v očích jejích obyvatel, nýbrž interpretační klíč, který akceptovali i letní návštěvníci města (kreslíř Ottheinrichovy výpravy roku 1536) nebo na druhé straně císař Leopold (opět Alten Allen 1686), sídlící ve Vídni, ale respektující i druhé klíčové rezidenční město své říše.

MAREK PODLASIAK, Katedra Filologii Germańskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń
Fotografie im Dienste der NS-Propaganda. Das Stadtbild Thorns in der Fotosammlung Kurt Grimms

Das Medium Fotografie wurde in der NS-Zeit systematisch als wirksames Propagandamittel eingesetzt. Der Vortrag reflektiert am Fallbeispiel der von Nazis während des Zweiten Weltkrieges besetzten Stadt Thorn die ideologische Funktion der Fotografie als Kampfmaschine um den „deutschen Osten“. Die Grundlage der Untersuchung bildet die umfangreiche Fotosammlung Kurt Grimms, der in den Jahren 1940–1944 im Auftrag der Stadtbehörden das Leben in der Weichselstadt dokumentierte. Der Fokus der Darstellung wird primär auf die propagandistische Verbindung der Fotografie mit der Kunst und Wissenschaft gelenkt. Thematisiert werden beispielsweise Kurt Grimms Fotoberichte über die zahlreichen Ausstellungen, die die Stadt Thorn als „Bollwerk des Deutschtums im Osten“ präsentierten oder über die propagandistische Nicolaus-Copernicus-Feier, die 1943 anlässlich des 400. Todestages des in Thorn geborenen Astronomen organisiert wurde.

MIROSLAVA PŘIKRYLOVÁ, Archiv hlavního města Prahy
Vznik „Velké Prahy“ a snahy o systematickou fotografickou dokumentaci města ve 20.–40. letech 20. století

Památkový sbor hl. města Prahy pod záštitou a s finanční podporou Pražského magistrátu inicioval velkolepou akci, která měla za úkol přesně zachytit stávající obraz pražské periferie. Tak vznikla jedinečná fotografická panoramata okolí města, jehož vzhled měl být zásadně změněn plánovanou výstavbou. Zároveň byla mj. zdokumentována i tehdejší podoba prostranství vnitřní Prahy, dobře viditelná z oblíbených stanovišť známých vedutistů a idylicky zachycená na grafických listech. Byla to především pravobřežní vltavská nábřeží od Podskalí až po novoměstskou Petruskou čtvrť, která teprve nedávno získala svou moderní podobu.

VLADIMÍR SEGEŠ, Vojenský historický ústav Bratislava
Reflexia kráľovských korunovácií na vedutách Bratislavy

V rokoch 1563–1830 sa v Bratislave (vtedajšom Prešporku) uskutočnilo dovedna 19 slávnostných korunovácií, keď v Dóme sv. Martina korunovali desať uhorských kráľov, jednu panujúcu kráľovnú (Máriu Teréziu) a osem kráľovských manželiek.

Korunovačné veduty Bratislavy sú osobitným prameňom pre poznanie korunovačného ceremonálu, jeho symboliky a posolstva, slávnostnej atmosféry, ako aj života a topografie vtedajšieho hlavného mesta Uhorského kráľovstva. Panoramatické zobrazenie množstva detailov, segmentov a sekvencií v širšom časovom oblúku, respektíve vo viacerých časových rovinách, majú čo do poslania a adresnosti veľa spoločného s novodobým komiksom.

Korunovačné zobrazenia Bratislavy sú významným historickým prameňom, majú však spravidla obmedzenú faktografickú hodnotu. Hoci ich umelecká hodnota je nesporná, rovnako ako v prípade písomných prameňov je nevyhnutné pri ich interpretácii uplatňovať kritický prístup a zároveň ich treba konfrontovať v kontexte s ostatnými historickými dokumentmi či pamiatkami. Ikonografické zobrazenia – aj napriek limitom ich výpovednej hodnoty, alebo aj chybám či nepresnostiam – predstavujú jedinečné svedectvo toho, ako umelci a prostredníctvom ich tvorby aj súčasníci reflektovali významné a kľúčové udalosti svojej doby.

DANIELA SCHULTE, NCCR Mediality, Historisches Seminar, Universität Zürich
Die brennende Stadt. Darstellungen von Stadtbränden in Bilderchroniken des 15. und 16. Jahrhunderts

Auf der Tagung „Von der Vedute zur Fotografie“ möchte ich Darstellungen von Städten im Moment ihrer Zerstörung durch einen Stadtbrand analysieren. Solche Illustrationen erfolgten meist im Kontext von lokaler Geschichtsschreibung und waren mit der Beschreibung des Ereignisses in vielfältiger Weise verknüpft.

Anknüpfend an das Tagungsthema möchte ich danach fragen, wie eine Inszenierung von Stadt auch dann stattfinden konnte, wenn diese in einem Geschehen der Zerstörung dargestellt wurde. Der Stadtbrand zeigte keine idealisierte Darstellung der Stadt, allerdings wurde auch in diesen Abbildungen

und in Kombination mit der Erzählung der Ereignisse im Chroniktext die Stadt auf bestimmte Weise inszeniert.

In der Geschichtsschreibung des 15. Jahrhunderts wurde häufig keine topographische Darstellung wie die der Vedute gewählt, sondern eine typisierte Stadtansicht gezeigt. In einigen Fällen aber zeigen sich auch Beispiele, in denen eine Stadt nicht nur durch ein Wappen sondern auch durch topographische Elemente als diese bestimmte Stadt gekennzeichnet wurde. Dies gilt nicht nur für reine Stadtansichten, sondern auch bei der Darstellung der Stadt im Brandfall. Zu analysieren ist hierbei einerseits in welchen Kontexten solche topographischen Ansichten entstanden und andererseits inwieweit die konkrete Kennzeichnung einer bestimmten Stadt durch topographische Einzelheiten auch die Sichtweise auf die Zerstörung verändern konnte.

Interessant ist zudem insbesondere, dass die übliche Darstellungskonvention von Bränden die Stadt nicht in Trümmern zeigte, sondern das Feuer meist über eine wie intakt wirkende Stadt gelegt scheint. Hier gilt es zu zeigen, inwieweit dies eine Vorstellung von Ordnung der Stadtgemeinschaft auch in der Zerstörung transportieren sollte.

Mein Tagungsbeitrag ist damit eng mit meinem Dissertationsprojekt verknüpft (Betreuerin: Prof. Dr. Martina Stercken, Zürich), in welchem ich die Inszenierung von Ereignissen der Stadtzerstörung in Bilderchroniken analysiere. Dabei werden insbesondere die frühen eidgenössischen Bilderchroniken des 15. Jahrhunderts sowie frühe Drucke des 16. Jahrhunderts in den Blick genommen. Aufgrund der Einzigartigkeit ihrer bildlichen Darstellungen für die Geschichtsschreibung des späten Mittelalters sollen Illustrationen aus diesem Korpus auch für den Beitrag zur Darstellung von Stadtbränden herangezogen werden.

SIMONA SLANIČKA, Historisches Institut, Philosophisch-historische Fakultät, Universität Bern

Von der Stadtwallfahrt zum Stadttheater: Vergleich einiger Stadtansichten von Hartmann Schedel und Matthäus Merian d. Ä.

Was hat sich zwischen den Stadtansichten der „Nürnberger Weltchronik“ (1493) eines Hartmann Schedel und den Bildern der „Topographia Germaniae“ (ab 1642) von Matthäus Merian verändert? Anhand ausgewählter Beispiele (Nürnberg, Frankfurt, Prag, Basel u.a.) möchte der vorgeschlagene Beitrag die unterschiedlichen Zielsetzungen von Stadtansichten im ausgehenden Mittelalter und in der Epoche des Dreissigjährigen Krieges diskutieren.

Während Hartmann Schedels Ansichten am Vorbild der Heiligen Stadt Jerusalem ausgerichtet sind und insbesondere besuchenswerte städtische Reliquien (etwa in Nürnberg) in die Stadtlandschaft einbauen, legt Matthäus Merian das Augenmerk auf die Harmonie der unzerstörten Städte, als eine Art seltsame, ikonographische „loci amoeni“ inmitten des Kriegstreibens. Aber auch die unterschiedlichen Anordnungen der (als zentral errichteten) Gebäude, die Zweidimensionalität eines Schedel im Vergleich zur Dreidimensionalität und sozusagen zum „Weitwinkel“ bei Merian, dessen Städte ringsum fast gänzlich von Flüssen umspielt werden, wird als Darstellungsmodus zu diskutieren sein. Aus welchen Traditionen der Vedute schöpfen die beiden Kompilationen, inwieweit beruhen sie auf Augenzeugenberichten, und wo folgen sie städtischen Schemata?

ŁUKASZ T. SROKA, Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków

Iconography as a source for the study of architectural changes of the city of Lviv under Austrian control

Lviv under the Austrian control between 1772–1918 underwent deep architectural changes dictated by many factors. The Austrian took control over the city and made it a capital centre of a province named Galicia. Over the next decades, series of investments were undertaken in order to modernize the city. Already launched transformations gained extra dynamics since 60's of the 19th century. Galicia was granted autonomy by the Habsburg Monarchy and thanks to this, local government was restored. The responsibility for many tasks concerning public sphere in Lviv was taken over by the local government constituted of president, Town Council and Municipal Council.

Well-preserved iconographic sources allow for better study of changes which took place in the city of Lviv between 1772-1918. The analysis of these materials gives both an insight to detailed issues (e.g. artefacts, architectural details) and authorizes to draw more general conclusions. Since the beginning of

government restoration, the town investments gathered momentum, however, their path had already been set by the Austrian. Therefore the government's projects came under the cultural, not by the political, influence from Vienna. Trends presented in other European centres (in Paris, Prague, Warsaw or in Cracow) and aimed at making the city more spatial, organized and friendly for citizens can be noticed. Research based on iconographic sources may lead to new conclusions, moreover, provides convincing evidences.

MARIE TOŠNEROVÁ, Oddělení pro soupis a studium rukopisů, Masarykův ústav a archiv AV ČR, v. v. i., Praha

Iluze a skutečnost. Obraz města v narativních pramenech raného novověku

V období renesance se výrazně prohloubil zájem o okolní svět, což se odrazilo také v literární tvorbě. Popisy přírodních krás i různých míst se objevily nejprve v Itálii, odkud se rozšířily do celé Evropy. V Čechách podobná díla nacházíme od konce 15. století, ovšem ve větší míře se s popisy měst setkáváme až v předbělohorském období, a to jak v historicko-topografických pracích encyklopedického charakteru, tak i v menších dílech věnovaných jednomu městu. Encyklopedický charakter má spis Bartoloměje Paprockého z Hlohov *Diadochos, id est successio jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech tří stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského* (Praha 1602). Pátou knihu této své rozsáhlé práce věnoval městskému stavu. Přináší v ní nejen popisy a historii řady českých měst, ale též veduty Jana Willenberga, které v mnoha případech představují nejstarší vyobrazení českých měst. Jeho přístup k líčení měst je především historický, přičemž mu značnou oporou byla Kronika česká Václava Hájka z Libočan. Současnost téměř pomíjí.

Velkou popularitu mezi českými vzdělanci si získalo dílo zahraničního původu *Kosmografie česká, to jest vypsání o položení krajín neb zemí v obyčejích národuův všeho světa a historií podle počtu let na něm zběhlých, prve nikdá tak pospolku v žádném jazyku nevidaná* německého učence Šebestiána Münstera, vydané v českém překladu Zikmunda z Púchova v roce 1554. Českým městům je zde však věnována minimální pozornost, setkáme se pouze s Prahou a Chebem. V českém překladu je původní stručné vylíčení krás hlavního města Království českého Prahy podstatně rozšířeno. Informace o českých městech přináší kniha, která byla určena v první řadě zahraničnímu čtenáři, a to spis exulanta Pavla Stránského ze Zapské Stránky, nazvaný *Respublica Bojema* (Leyden 1634), které se ještě v průběhu 17. století dočkalo dalších vydání. Česká města jsou zde vylíčena většinou velmi pozitivně, jen výjimečně se setkáme s kritikou nešvarů. Dílo také přináší částečný obraz tehdejší městské společnosti.

S podrobnějšími, byť ne vždy zcela nezkrácenými popisy měst se můžeme setkat v městských topografiích a panegyrických dílech, které se v humanismu těšily velké oblibě. Faktografický přínos těchto spisů není většinou příliš výrazný; svým charakterem spadají do oblasti krásné literatury. V některých případech však přinášejí důležitá svědectví o své době. U nás se největší pozornosti autorů těšila Praha, která má dochován jeden z nejstarších popisů města vůbec. Jde o popis, jenž zanechal známý humanista Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic ve svém listu Kristiánu Pedíkovi. Mezi významná díla tohoto typu patří bezesporu také topografie Loun sepsaná místním kantorem Martinem Rakovským, v letech 1557–1559 rektorem lounské školy, vydaná v roce 1558. Humanistické popisy měst obvykle obsahují údaje o etymologii názvu města, o vzniku a významných momentech jeho vývoje a také popisy důležitých městských budov, včetně charakteristiky okolí. Cíle, které autoři sledovali, nebyly vždy pouze umělecké, ale často se chtěli zavděčit městské radě příslušného města. Někdy se tato jejich snaha odráží i ve stylizaci díla.

Podobu města i městského života lze nalézt také v narativních pramenech jednotlivých měst, ovšem v těchto případech záleželo na osobě autora a na jeho přístupu k literární tvorbě, kolik zpráv ze současnosti se rozhodl zaznamenat. Obraz města, se kterým se můžeme setkat v městských kronikách a pamětech, se tak liší podle záměru a sociálního postavení svého tvůrce. Ve většině případů však vyznívá jednoznačně pozitivně pro město a jeho samosprávu. Zajímavý popis raně novověkého města, i když poněkud zidealizovaný, se dochoval v Mladoboleslavské kronice Jiřího Kezelia Bydžovského z poloviny 17. století.

Narativní prameny poskytují mnoho informací o městech raného novověku, a to jak o jejich hmotné kultuře – řada zpráv se týká městských staveb, zejména radnic a kostelů, tak i o jeho duchovním životě. Přesto, že u většiny z nich jsou popisy měst i způsob života jejich obyvatel přikrášleny – autor sledoval

své určité cíle – představují významný pramen k poznávání jejich podoby, zejména proto, že přinášejí svědectví současníků. Umožňují, zejména pak v konfrontaci s dalšími písemnostmi i hmotnými památkami, vytvořit poměrně detailní a plastický obraz města v minulosti a nahlédnout do „duše“ jeho tehdejších obyvatel.

JÖRG VÖGELE, Institut für Geschichte der Medizin, Medizinische Fakultät, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf

Vom Seuchenherd zur Traumstadt: Zur (Selbst-)Inszenierung von Stadt und Gesundheit während der Industrialisierung in Wort und Bild

Traditionell galten die Städte im historischen Europa als besonders ungesunde Orte mit extrem hohen Sterberaten. Bereits im 17. Jahrhundert wurde dieses Bild von John Graunt geprägt und im 18. Jahrhundert von Johann Peter Süssmilch in seiner berühmten Schrift über die ‚göttliche Ordnung‘ aufgenommen. Im 19. Jahrhundert machten zahlreiche Autoren auf Gesundheitsgefährdungen durch die Industrialisierung aufmerksam (Friedrich Engels). Rapides Bevölkerungswachstum führte zu beengten Wohnverhältnissen bei häufig unzureichender gesundheitsbezogener Infrastruktur. Damit wurden die Städte zum idealen Nährboden für Epidemien und Seuchen, die zudem auf eine unzureichend ernährte und durch harte Arbeitsbedingungen geschwächte Bevölkerung trafen. Allerdings verbesserten sich die Sterberaten in verschiedenen Städten Europas und Nordamerikas gegen Ende des neunzehnten und zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts sowohl absolut als auch relativ gesehen substantiell. Vorreiter dieser Entwicklung waren im Wesentlichen die Großstädte. Offenbar besaßen diese das Potential, auf die hohen Sterbeziffern zur Jahrhundertmitte schnell und effizient zu reagieren. Neuere Forschungen haben deshalb insbesondere die Wechselbeziehungen zwischen Urbanisierung und Bevölkerungsentwicklung betont und legen nahe, dass die Städte in dieser Zeit Strategien zur Kontrolle der Gesundheitsverhältnisse entwickelten und zunehmend in die Praxis umsetzten. Hier sind insbesondere die Auswirkungen der öffentlichen Gesundheitspflege auf den säkularen städtischen Mortalitätsrückgang zu nennen.

Kostspielige Bauten zum Ausbau der gesundheitsrelevanten Infrastruktur hatten neben ihrer Funktionalität immer auch Repräsentationszwecke. Entsprechend spielten sie eine große Rolle bei der Selbstinszenierung und Außendarstellung der Städte. Nicht nur Wassertürme, sondern sogar Kanalisationsanlagen wurden künstlerisch ausgestaltet und Führungen für die politischen Eliten organisiert; Krankenhäuser galten als architektonische Herausforderungen – man denke etwa an die bis zum Ende des Ersten Weltkriegs favorisierten Pavillonkrankenhäuser, die dem Grundsatz Abstand schafft Hygiene folgten. Entsprechend wurden diese Bauwerke ausführlich photographisch dokumentiert und in medizinischen Topographien, Ausstellungen und Festschriften an prominenter Stelle wiedergegeben. Der Beitrag verfolgt für ausgewählte europäische Großstädte die (Selbst)Inszenierung als urbanes Nutzinstrument und Repräsentationsobjekt/-medium am Beispiel von Stadtplanung, Wasserversorgung und Kanalisation sowie Großkliniken.

VILÉM WALTER, Archaia Brno, o. p. s.

Nepovšimnuté detaily na historických vyobrazeních Brna – diskusní příspěvek

Zatímco nejstarší vyobrazení českých a moravských měst jsou obvykle schematická a idealizovaná, monumentální veduty vznikající od 17. století často obsahují množství „skrytých“ detailů, jež překvapivě věrně zachycují dobovou skutečnost. To nám dodatečně potvrzují i archeologické a stavebně-historické výzkumy, resp. jejich konfrontace s ikonografickými prameny. Zejména rozměrné veduty Brna z období třicetileté války ze sbírek Muzea města Brna nám přinesly množství zajímavých zjištění, která jsme v o. p. s. Archaia Brno následně mohli využít také při vytváření virtuálních rekonstrukčních cutech modelů města Brna.

FALK WIESEMANN, Lehrstuhl für Neueste Geschichte, Institut für Geschichts-wissenschaften, Philosophische Fakultät, Heinrich Heine Universität Düsseldorf

Die Darstellung Jerusalems in hebräischen Büchern und Drucken vom 16. bis zum 19. Jahrhundert

Bildliche Darstellungen der Stadt Jerusalem sind seit der Spätantike bekannt. Die visuellen Künste thematisierten Jerusalem seither einerseits als reales Ziel religiöser Pilgerschaft, zum anderen als ideale

Imagination messianischer Spekulationen und Hoffnungen. Während in der christlichen Bilderwelt entsprechende Darstellungen eine zentrale Rolle spielten, war die jüdische Seite stark durch die Reserviertheit gegenüber den Bildern gekennzeichnet. Doch es gibt tatsächlich in hebräischen Büchern und Drucken: sowohl Ansichten von den heiligen Stätten als auch Visionen des Tempels und des wiedererstandenen Jerusalem. Der Vortrag geht vor allem den Fragen nach, inwieweit sich die jüdische Seite christlicher Vorlagen bediente oder ob es auch eigenständige jüdische Bilderfindungen gibt.

VILÉM ZÁBRANSKÝ (Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem)
– **PAVEL RAŠKA** (Katedra geografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem)
Periferie obrazu: Idealizované a reálné zázemí města na vedutách Ústí nad Labem a Litoměřic

Veduty představují jeden z nejvýznamnějších pramenů pro poznání urbanismu měst v období před systematickým mapováním a uplatněním fotografie v 19. století. Zatímco v případě zkoumání centra vyobrazení – samotného města vznikla již řada přehledných studií, tak okolí sídla – rurální krajina zázemí zůstává většinou stát stranou badatelské pozornosti. Cílem tohoto příspěvku je pokusit se odpovědět na otázku, jakým způsobem byl zobrazován okraj – periferie obrazu, tak aby jednak podtrhl centrum vyobrazení a zároveň zachytil významné krajinné prvky nacházející se v okolí dvou modelově sledovaných sídel Ústí nad Labem a Litoměřic. Zaměření se na tato dvě sídla dává možnost nahlížet na problematiku v komparativní perspektivě, kdy vycházíme-li z polohy těchto sídel v krajině, tak na jedné straně nacházíme spojitosti, jakou je například řeka Labe, a na straně druhé značné rozdíly v reliéfu a typu krajiny v okolí. V návaznosti na to je pak nutné zaměřit se konkrétněji na transformaci této skutečnosti v idealizovaný obraz, který nacházíme v podobě vedut. Konferenční příspěvek nezahrnuje pouze obsahovou analýzu vybraných pramenů, avšak snaží se identifikovat základní strukturní znaky vyobrazení okolí měst a specifika odrážející jak lokální identitu, tak i uměleckou licenci autorů těchto vedut.